

УДК 316.722(470.333=161.2)

Ігор Роздобудько
(Москва)

СТАРОДУБЩИНА: З ІСТОРІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО РУХУ

Стаття написана на основі матеріалів спостережень автора та його краєзнавчих досліджень. За результатами моніторингу регіональної періодичної преси, спеціалізованих інтернет-форумів з історії та культури Стародубщини досліджується відродження та поступове згортання українського культурного руху в цьому регіоні.

Ключові слова: Стародубщина, українська культура, історична символіка.

The article is based on the author's observations and his local lore studies. According to the results of monitoring the regional periodical press, as well as specialized Internet fora on the history and culture of Starodubshchyna, examined is the process of revival and gradual collapse of the Ukrainian cultural movement in this region.

Keywords: Starodubshchyna, Ukrainian culture, historical symbols.

Розпад Радянського Союзу та отримання Україною довгоочікуваної свободи в серпні 1991 року породив у серцях багатьох українців Стародубщини надію на те, що відтак зміниться на краще їхнє національне життя, і на те, що незалежна Україна уважно стежитиме за дотриманням урядом нової демократичної Росії основоположних прав української національної меншини на своїй території. Однак цим надіям не судилося збутися. Українцям, по суті, було відмовлено у створенні власних національних організацій на теренах краю. Дозволялося створити офіційне українське товариство лише в обласному центрі – Брянську, де воно й виникло 1993 року під назвою «Блакитна Десна». Проте відірваність від справжніх центрів української культури на Стародубщині та постійні утиски й стеження за її діяльністю з боку місцевої влади спричинилися до того, що громада цього Товариства української культури тривалий час складалася лише з 15 осіб, а вже в середині 1990-х років фактично розпалася, відчувши що займатися відродженням української культури в умовах постійної недовіри з боку влади є складною і вкрай небезпечною справою. Функції налагоджування нових зв'язків Стародубщини з Україною перебрало до своїх рук об'єднання «Стародубське козацтво», якому теж довелося торувати свій шлях у вельми небезпечних умовах і шукати постійного компромісу як із владою, так і з іншими козацькими організаціями Росії.

На той час у російській Стародубщині мало що нагадувало про її колишню українську козацьку минувшину. Ще на початку 1950-х років, за свідченнями очевидців, зникли, за владними вказівками, з хат останні залізні таблички зеленого кольору з написом «Козак», що свідчили про колишню стану належність їх мешканців. Вони зберігалися ще подекуди в глухих селах. А в краєзнавчому музеї Стародуба за радянських часів не було навіть окремої експозиції, яка б розповідала його жителям про козацьку історію рідного міста, коли у складі української Гетьманщини минули для Стародубщини її найславніші часи.

Російська влада впродовж 1990-х років робила все можливе, аби повністю розірвати зв'язки, які існували до того у краї. У книжкових магазинах закривалися українські відділи, і українська література до Стародубщини більше легально не поступала. Було припинено залізничне пасажирське сполучення на маршруті Москва – Новгород-Сіверський; поїзди з Москви рухалися лише до Климова, а потім і взагалі до Новозибкова. У 1998 році залізничне сполучення між Стародубщиною та Україною на лінії Климів – Семенівка було росіянами знищено назавжди – колію просто розібрали. Тепер про те, що тут майже сто років існувала залізниця, нагадують лише спорожнілі багатокілометрові земляні насипи. Така сама доля чекала й на іншу українсько-стародубську гілку з Унечі до Хутора Михайлівського, яка пролягала через Стародуб.

Позбавлення Стародуба статусу транспортно-го центру між краєм та Україною призвело до подальшого жахливого занепадання колишнього головного міста Стародубського полку. Таку саму нестерпну атмосферу суспільного життя створювала влада і в інших старовинних українських містах Стародубщини, позбавляючи таким чином українську спільноту краю своєї родової бази. Так було, наприклад, у м. Мглин, де офіційно записатися українцями під час перепису наважилася значно більша кількість людей, ніж загалом по Стародубщині (4 % проти 2 % по краю).

Економічний і політичний занепад громадського життя на Стародубщині змушував мешканців краю дедалі з більшою приязню дивитися на своїх сусідів – українців та білорусів. І якщо тяжіння до України було зумовлено насамперед розумінням своєї етнічної та історичної спільності з українським народом, то в Білорусі стародубці бачили країну з більш зорганізованим економічним життям, де люди живуть набагато краще, ніж у сплюндрованій російській провінції. Кінець 90-х років ХХ ст. та початок нового тисячоліття ознаменувався цілим вибухом сепаратистських настроїв на стародубських землях, тенденція до яких вельми непокоїла тоді російську владу. З'явилися ідеї приєднання окремих районів Брянської області до України (Злинківського) та Білорусі (Красногорівського), які, зрозуміло, були призупинені з центру.

Символи визнання історичного зв'язку краю з Україною почали з'являтися в багатьох місцевостях Стародубщини. У центрі м. Новозибкова в радянські часи було споруджено велику стелу, на якій містилися портрети «героїв комуністичної праці». Після усунення від влади комуністів у Росії замість них там було викарбувано рядки з історії міста. Перший із них повідомляв, що Новозибків «з 18-го століття по 1919-й рік знаходився у складі України». Такий погляд на рідну історію був не до душі адміністрації в Брянську, і тому через кілька років інформація зі стели зникла. Натомість новозибківські патріоти встановили цілий пам'ятник своїй українській історії. У 1996 році з нагоди 295-річчя заснування Новозибкова стародубським полковником Миклашевським у місті з'явився пам'ятний знак, на якому українською писемною мовою початку

XVIII ст. викарбували текст полковничого універсалу, у якому ім'я «слободи Зибкої» згадувалося в історії вперше. У 2005 році, після Помаранчевої революції в Києві, цей сквер із пам'ятником набув ще більш українського змісту, коли в ньому постала колона з «Ангелом миру» на верхівці, що нагадує колону на Майдані Незалежності в столиці України і є символом демократичної української революції (збудована за гроші мецената Олега Олійника).

Зберігаються українські традиції і в інших районах краю. Так, у с. Ведмедеві Клинцівського району місцеві керівники збудували чудовий меморіал пам'яті видатного українського письменника Стародубщини Івана Бороздни, який присвятив рідному селу все своє життя. Пам'ятник письменникові та його родині стоїть у дворі місцевої школи. Біля нього відбуваються всі урочисті заходи сільського життя, що має, безперечно, великий вплив на виховання місцевої молоді в дусі українського сіверського патріотизму. Збудовано цей український меморіал за великої підтримки голови ведмедівського колгоспу «Прогрес» Михайла Кириєнка та керівництва місцевого консервного заводу. У самому Стародубі місцева влада хоча й наважилася відбудувати символічну могилу відомого українського композитора Олександра Рубця в парку, що носив колись його ім'я (тепер тут парк імені українського ката Щорса), бо справжню могилу композитора жорстоко сплюндрували більшовики, та про те, що Рубець був українцем, нагадують на цьому пам'ятникові хіба що його запорозькі козацькі вуса на портреті, а текст під портретом свідчить що він – «прославлений збирач народної пісенної творчості Росії». Причому останнє слово викарбуване великими літерами, мабуть, для того, аби знищити останні сумніви в шанувальників творчості цього українського композитора.

У 1998 році було здійснено спробу відновити пам'ять про українську минувшину Стародубщини і на обласному рівні. Якраз тоді Брянська адміністрація розглядала проекти нового герба області, і місцеві патріоти-історики з кафедри вітчизняної історії старовини та середньовіччя Брянського державного університету запропонували адміністрації свій проект, у якому чільне місце займав український тризуб

князівської чернігово-брянської династії Рюриковичів. Обґрунтовуючи саме такий варіант адміністративного символу області, брянські історики у своєму «Поясненні до проекту» прямо натякали на те, що сучасна Брянщина є Вітчизною не лише для етнічних росіян, як про це вперто твердить московська влада, але й для місцевих українців та білорусів, а серед тих східнослов'янських племен, що мешкали на цій землі в добу Київської Русі, сіверяни та поляни є «предками сучасних українців». Розігнута надвоє верхня частина герба також повинна була символізувати той факт, що сучасна Брянська область у межах Російської Федерації складається з двох історичних частин, у кожній з яких упродовж століть була своя історична доля, – «Чернігівської (колишній Стародубський полк української Гетьманщини) та Орловської губерній». Такий виразно український символ Брянщини обласна адміністрація (у якій переважали тоді російські комуністи), звісно, прийняти не могла, і, оголосивши, що проект брянських істориків зайняв на конкурсі лише друге місце, державним символом області ухвалили відверто комуністичний зразок герба – з партизанською ялинкою, серпом, молотом та червоною стрічкою. На пам'ять про українців на ньому лишився тільки один із трьох золотих променів у нижній частині щита, який і символізує собою українське населення області, поряд з російським та білоруським. Утім, серед місцевих українців у пошані більше все-таки альтернативний герб, розроблений брянськими істориками. А брянсько-чернігівський Тризуб із нього, у дещо переробленому вигляді під назвою «квітучого хреста», став відтепер офіційним символом Брянсько-Сіверської єпархії Православної церкви.

Залишилася українська символіка й на гербі Клімівського району Брянської області. Цей район нині розташований на самому кордоні Росії з Україною та Білоруссю, і, як жартують місцеві жителі, у них «один півень відразу на три держави співає». На місцевому гербі на зеленому полі з'єдналися єдиним ланцюгом три золоті вінки: з колосів пшениці, польових квітів та лавра, що символізують собою місцевих мешканців – українців, росіян та білорусів. Так, як пшениця на весінньому полі, проростає крізь сучасні

грозові часи пам'ять про українську минувшину Стародубщини.

Не гине пам'ять про віковичний зв'язок з Україною і в сучасних стародубських митців. З появою Інтернету на його електронних сторінках з'являється дедалі більше інформації з нашого краю, яка переконливо свідчить про те, що ще не забули його сини та дочки про свою рідну землю. Цікаві розвідки з української минувшини краю розміщує тут Ірина Рухлядко, завідувачка відділу культури Унецького району. А завідувачка відділу краєзнавчої літератури Брянської обласної наукової універсальної бібліотеки Оксана Кокунько є автором чудового електронного видання «Історичні та пам'ятні місця Брянської області», у якому, характеризуючи історичні та архітектурні пам'ятки сучасної Стародубщини, завжди нагадує, що вони мають «український характер» та збудовані українцями. Зібралися із силами після розгрому адміністрації Миколи Зівача в Злинці його «вихованці» з культурного об'єднання «Злинківська Криниця», видавши 2006 року другий випуск свого регіонального альманаху під назвою «Діти слов'янського поля», який став знаменною подією на всій Брянщині.

Під шквальним тиском російськомовної освіти, засобів інформації та адміністрування не зникає повністю й місцева сіверська говірка, елемент східнополіського українського діалекту. Так само, як і раніше, побачивши один одного, вітаються між собою чемні стародубці: «Доброго здоров'я!». Так само, як і раніше, називають між собою «москалями» приїжджих із Центральної Росії. Місцеві патріоти зібрали по області та видали 2007 року в Брянську «Брянський обласний словник», де записано близько 5000 слів місцевої говірки.

З появою Інтернету спілкування між прихильниками української Стародубщини значно поживалося. З'явилися нові публікації зі стародубської історії. Так, 2006 року в Міжнародному збірнику інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори під назвою «Український вимір», що готувався до друку в Києві та Ніжині, з'явилася праця доцента кафедри права та методики викладання історико-юридичних дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя Олександра Желіби «Геральди-

ка Стародубщини», а 2004 року в Ново-зібкові відбувся міжнародний фестиваль молодіжних аматорських театрів «Слов'янське перехрестя», у якому взяли участь і українські театральні колективи, а жителі стародубського міста з великою радістю відвідували ці вистави, аби знову почути рідну українську мову та побачити творчість своїх братів з України. У червні 2007 року група українських патріотів у Чернігові вирішила створити громадський комітет «Стародубщина з Україною», метою якого, згідно з його заявою, стало «привернення уваги російської та української громадськості до проблем збереження історико-культурних цінностей Стародубщини, відродження зв'язків між Стародубщиною та матір'ю-Україною, пропагування славного минулого для розвитку туристичної галузі». Ініціатором створення цього комітету став студент, голова Чернігівської обласної організації «Українська студентська спілка», кореспондент всеукраїнської тижневої газети «Сіверщина» Олександр Ясенчук, уродженець Менського району Чернігівщини (його предки переселилися сюди з Ропська на Стародубщині). Ініціативу Ясенчука підтримали Василь Чепурний (голова Чернігівського обласного товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка), Олександр Бобко (редактор інтернет-сайту «Гайдамака» з Києва) та Петро Вірний зі Стародубщини. Про створення Комітету написала низка українських видань, кількість членів його зростала майже щодня, і комітетчики почали збирати пожертви на закупівлю українських книжок для шкіл Стародубщини. Але, певна річ, Комітету з такою назвою важко було налагоджувати контакти з російською стороною, якою останнім часом оволоділа хвороблива підозрілість до всього українського та пошуку «підступів світової закуліси». Тому 2008 року на зібранні членів

Комітету було ухвалено рішення перейменувати його на Комітет «Велика Сіверщина», який займатиметься вивченням історії та етнографії не лише Стародубщини, а й усїєї Сіверської землі, історична територія якої займає землі як України, так Росії і Білорусі. Будемо сподіватися, що цей Комітет чекатиме славне майбутнє.

Новий сплеск активності у вивченні історії української Стародубщини призвів до формування нових громадських гуртків в Україні, Росії та Білорусі, учасники яких беруть активну участь у створенні нового іміджу нашого краю, висвітленні його самотності та неподібності до інших районів Росії, духовної спільності із сіверськими землями на південь та захід від нього. Серед найактивніших стародубських громад у Росії можна назвати інтернет-гурток «Унеча. Так», створений Олександром Обиночним, уродженцем с. Чернятка Унецького району, який мешкає тепер дуже далеко від рідної батьківщини, на о. Сахалін. Сіверська громада, яка також займається вивченням стародубської історії та етнографії, є на Уралі, у с. Велика Лая Свердловської області. Місцеві патріоти Сіверської землі зберігають пам'ять про батьківщину своїх предків, організують експедиції на північну Чернігівщину та Стародубщину як найближчу до них духовно землю. Велику колекцію стародубського народного вишивання (сорочок та рушників) збирав тут найактивніша діячка уральського гуртка Галина Сащенко. На жаль, московська офіційна пропаганда, яка свідомо створює із сучасних українців образ російського ворога, поволі захоплює у свої лабеті значну кількість громадян теперішньої Росії. Тому досить складно нині стародубським патріотам у Росії шукати острівців правди в морі облудної брехні, яку щодня виливає в їхні душі державна пропаганда з газетних шпальт та по телебаченню.